

Riječ

broj 60
rujan 2020.

glasnik hrvatske kulturne zajednice wiesbaden

maticahrvatska
OGRANAK WIESBADEN

DAS WORT - MITTEILUNGSBLATT DER KROATISCHEN KULTURGEMEINSCHAFT WIESBADEN

RIJEKA - EUROPSKA PRIJESTOLNICA KULTURE 2020.

Johann Weichard Valvasor: Obojan prikaz Rijeke iz 1689. godine, izvorno objavljen u djelu *Slava vojvodine Kranjske*, rad je gravera Andreea Trosta.

Foto: Arhiva redakcije

Uvodna riječ

naša **Riječ** broj 60, s petnaestak priloga na 44 stranice, doprinosi kulturi hrvatskih iseljenika na njemačkom govornom području i šire. Predstavili smo šest knjiga - malu biblioteku radova od kojih dva predstavljaju zbornike znanstvenih radionica. Radi se o međunarodnim skupovima *Pogled u nepoznato/Vizije i utopije u dunavsko-karpatškoj regiji. 1917.*, Ljubljana 2017. godine i *100 GODINA NAKON FIUME- Razgovori o Gabriele D'Annunziu* održanom 19. i 22. studenog 2018. u njemačko-talijanskom Centru za europsku izvrsnost Villa Vigoni u Menaggiu na jezeru Como. Pored radova o gradu **Rijeci** te izvješća s javnog istupa *Ogranka Matice hrvatske* u siječnju 2020. godine u Wiesbadenu donosimo i tekst predavanja o skandinavskim gradovima **Umeå**/Švedska i **Riga**/Latvija kao *Europskim prijestolnicama kulture* 2014. godine. Hrvatska kulturna zajednica inicirala je i održala javnu tribinu na temu *Europske prijestolnice kulture: Yoik for Europe*, 7. svibnja 2014. godine.

Poseban prilog posvećen je 500-toj godišnjici rođenja **Matije Vlačića Ilirika** - tragičnom liku hrvatskoga gastarbajtera iz 16. stoljeća.

Časopis **Riječ** bit će predstavljen na videokonferenciji u okviru **30. Sabora HKZ/OMH-Wi** u subotu, 3. listopada 2020. godine i u vrijeme *Europskoga- / Interkulturalnog tjedna 2020.*

Središnji državni ured za Hrvate izvan Republike Hrvatske novčano je podržao izdavanje ovog broja **Riječi** u okviru programa *Hrvatska knjižnica i čitaonica Edvin Bukulin u Wiesbadenu*, a na čemu članovi Hrvatske kulturne zajednice/Ogranka Matice hrvatske u Wiesbadenu srdačno zahvaljuju.

Jelena Šarec, glavna urednica

Sadržaj/Inhalt

<i>Johann Weichard Valvasor: Obojan prikaz Rijeke iz 1689. godine, izvorno objavljen u djelu Slava vojvodine Kranjske, rad je gravera Andreasa Trosta.....</i>	I
Einleitung: Interkulturelle Woche / EU-Woche 2020.....	II
Uvodna riječ.....	1
Sadržaj/Inhalt	1
<i>Ivica Košak: Rijeka - Europska prijestolnica kulture 2020., Riječ br. 58/59.....</i>	2
<i>Marijana Erstić: 100 Jahre nach Fiume.....</i>	4
<i>Ivica Košak, predstavljanje knjige: Zibaldone svezak 68, godina 2019., Riječ br. 58/59.....</i>	6
In memoriam: Nedjeljko Fabrio (1937 - 2018), Riječ br. 56/57.....	9
<i>Ivica Košak, predstavljanje knjige: Zibaldone svezak 68, godina 2019., Riječ br. 58/59.....</i>	6
<i>Ivica Košak, Kozmopolitizam na istočnoj obali Jadrana, Riječ br. 53/54.....</i>	11
<i>Marijana Erstić, Natke Badurina, Walburga Hülk-Althoff: 100 Jahre nach Fiume - Gespräche über Gabriele D'Annunzio, Riječ br. 53/54.....</i>	13
<i>Biserka Andrijević: Grad na Rječini, Riječ br. 40.....</i>	14
<i>Ivica Košak, Yoik for Europe - Kulturhauptstädte Europas 2014.....</i>	20
<i>Ivica Košak, Buchbesprechung: Rijeka - Europa erlesen.....</i>	26
<i>Buchbesprechung: BLICK INS UNGEWISSE / Visionen und Utopien im Donau-Karpaten-Raum. 1917 und danach.....</i>	28
<i>Buchbesprechung: Spiegelungen, Heft 1.20.....</i>	32
<i>Angela Ilić, Višestruka sjećanja na heterogeni grad.....</i>	33
<i>Ivica Košak, Matija Vlačić Ilirik.....</i>	36
<i>Bildungs- und Europawoche vom 10. – 18. Mai 2014 in Idstein.....</i>	III
Spomenik Ivana plemenitog Zajca u Rijeci.....	IV
Impressum.....	IV

Prijevod teksta: **Angela Ilić**, *Vielfältige Erinnerungen an eine heterogene Stadt. Rijeka, Kulturhauptstadt Europas 2020, Spiegelungen 1.20, IKGS, München 2020.*

RAZNOVRNSNA SJEĆANJA NA HETEROGENI GRAD

Rijeka: Europska prijestolnica kulture 2020

Ove godine Rijeka, lučki grad na sjevernoj jadranskoj obali Hrvatske i ujedno treći najveći grad u zemlji, nosi naziv *Europska prijestolnica kulture* zajedno s irskim gradom Galway. Pod službenim geslom *Luka različitosti* Rijeka će biti središnja pozornica ne samo za živopisnu kulturnu scenu sadašnjosti, već i odabrana razdoblja iz složene i sadržajne gradske povijesti.

Kao dio habilitacije na sveučilištu u Mainzu, bavim se poviješću ovog fascinantnog grada. Slobodna kraljevska luka od 1719. godine, Rijeka (de. zastarjeli *St. Veit am Pflaum*, it./ung. *Fiume*, sl. Reka) je bila od 1868. do 1918. pod izravnom vlašću Kraljevine Ugarske. 1870. dobila je privremeni status *corpus separatum*-a. Privremeno se pokazalo trajnim i završilo je tek 29. listopada 1918., kad je posljednji mađarski guverner Rijeke napustio grad. To razdoblje, iako više puta prekinuto manifestacijama nezadovoljstva od strane hrvatskih - a posljednjih godina i sve više talijanskih – stanovnika, bilo je obilježeno pretežno mirnim suživotom predstavnika brojnih nacionalnosti i jezika, kulture i denominacije ili religije.

Rijeka je mađarski grad u kojem žive Hrvati koji govore talijanski, bila je tada popularna izreka. U stvarnosti je, međutim, jezična situacija bila mnogo složenija, jer se uz dva lokalna službena jezika - mađarski i talijanski - nije govorio samo hrvatski, već i mnoštvo drugih jezika i dijalekata. Među autohtonim stanovnicima rasprostranjen je *fumanski* dijalekt, koji je proizašao iz specifične mješavine varijante venetskog jezika s elementima lokalnog sjevernočakavskog hrvatskog dijalekta uz povremenu uporabu pohrvaćenih njemačkih riječi.

Iako se Rijeka smatrala dvojezičnom (hrvatski, talijanski) ili trojezičnom (hrvatski, talijanski, mađarski), grad se u brojnim opisima suvremenih svjedoka pojavljuje kao četvero- ili višejezični.

Ovako je mađarski putnik Géza Kenedi napisao 1880-ih:

Svugdje se mogu čuti melodični zvukovi talijanskog jezika pomiješani s govorom Mađara, Slavena i Nijemaca, pa i također Francuza, Engleza te drugih.¹

¹ 1 Géza Kenedi, Wilhelm Gerlai: *Nach und durch Ungarn. V. Bändchen. Von der Donau zum Quarnero.* Zürich [ca. 1885], S. 41.

Glavno pročelje guvernerove palače u Rijeci, dizajnirao je Alajos/Alois Hauszmann, oko 1897.-1899. © Fortepan / Budapest Főváros Levéltára. Signatura: HU.BFL.XV.ig.d.1.11.020

Izvorno njemački govornici formirali su petu najveću grupu u popisima 1900. i 1910., iza govornika hrvatskog, talijanskog, mađarskog i slovenskog jezika, ali njemački je u svakodnevnom životu koristila mnogo veća skupina.

Njemački tragovi u Rijeci su brojni, čak i ako su danas uglavnom dobro skriveni. Uključuju brojne istaknute ličnosti koje su živjele i radile u gradu, društva, novine i druge publikacije na njemačkom jeziku. Njemački je također bio jezik nastave tijekom Bachovog apsolutizma na carsko-kraljevskoj gimnaziji u 1850-tim te na carskoj i kraljevskoj Pomorskoj akademiji, koja je od 1857. imala sjedište u Rijeci. Međutim, do osnivanja osnovne škole s njemačkim jezikom nije došlo.

Mađarski premijer Kálmán Tisza odbio je zahtjev *Udruženja za osnivanje i održavanje njemačke privatne osnovne škole* 1876. godine. Njemački jezik bio je jedan od jezika bogoslužjenja u protestantskoj župi, koja je 1850-ih osnovana, u početku djelovala kao podružnica iz Trsta, a postala neovisna zajednica 1880-ih - a samim tim i jedan od jezika koji se koristio za protestantsku vjersku nastavu u lokalnim školama. Prirodoslovni klub, osnovan 1883. godine, igrao je važnu ulogu u gradskom društvenom životu, a Nijemci i Austrijanci - često kao nadzornici ili inženjeri - dobro su zastupljeni u industriji. Njemački arhitekti kao što su Alois / Alajos Hauszmann, Leopold / Lipót Baumhorn ili bečki ured za arhitekturu Fellner & Helmer ostavili su važne tragove u gradu sa svojim impresivnim zgradama. Mladi Gustav Klimt, u suradnji s bratom Ernstom i Franzom Matschom, bio je odgovoran za alegorijske slike koje do danas krasi strop Hrvatskog narodnog kazališta Ivana pl. Zajca, koje je izgradio Fellner & Helmer. U njemačkom govornom svijetu najpoznatiji sin grada je Ödön von Horváth, koji je, međutim, samo prvih nekoliko mjeseci svog života proveo u Sušaku – tada susjedna općina, danas gradska četvrt Rijeke.

Raspad Habsburške monarhije bio je samo prvi od mnogih preokreta u 20. stoljeću: Autonomistički naponi postajali su sve jači. Nakon kratke faze tranzicije pod vlašću Talijanskog nacionalnog vijeća, Gabriele D'Annunzio i njegovi militanti 12. rujna 1919. zauzeli su grad, gdje je u narednih 15 mjeseci izveo protofašistički eksperiment. Nakon toga osnovana je *Slobodna država Rijeka*, koja je 1924. pripojena Italiji. Grad je tamo ostao (odvojen od Sušaka) sve do poslije Drugog svjetskog rata, kada je 1947. postao dio Jugoslavije. S neovisnošću Hrvatske 1991. godine došlo je do industrijske krize i raspada brodogradnje, a što je dovelo do značajnih ekonomskih i demografskih promjena.

U časopisu *Spiegelungen* br. 1.20 objavljuju se pod zajedničkim naslovom: *Rijeka u žarištu* tri eseja o Rijeci / Fiume koji su slobodno dostupni i na Internetu pod www.spiegelungen.net:

Ilona Fried iz Budimpešte u svom znanstvenom eseju promatra vrijeme dualne monarhije iz mađarske perspektive, zajedno s najvažnijim elementima trenutne kulture sjećanja i daje riječ suvremenim svjedocima ovog raznolikog grada.²

Također u znanstvenom dijelu nalazi se i esej Ivana Jeličića iz Rijeke / Budimpešte, u kojem se bavi aspektom koji do sada nedovoljno istraživao: - u velikoj mjeri potisnutim - sjećanjem na Prvi svjetski rat u Rijeci.³

U feljtonu Renate Lunzer iz Beča razmišlja o kontradiktornim kulturama sjećanja i percepcijama u Trstu i Rijeci s obzirom na D'Annunziovu vladavinu sa udaljenosti od 100 godina i postavlja pitanja o mitologizaciji i remitologizaciji povijesnih događaja i aktera – nešto što je aktualno i izvan Rijeke.⁴

Prethodno je od autora traženo da preuzmu trenutke ili motive *ad libitum* iz povijesti grada i da ih predstave iz mađarske, talijanske/talijanističke ili hrvatske/jugoslavenske perspektive. Stoga su ovi tekstovi zamišljeni kao odraz i izvor nadahnuća, bez da tvrde da su iscrpni s mogućih gledišta i interpretacija. Nadam se da će vas potaknuti da saznate više o ovom gradu ili čak da ga posjetite. Ako poslije čitanja ovog teksta osjećate još žed za znanjem o Rijeci, već u ovom trenutku mogu vam najaviti da su tekstovi o gradu planirani i za buduće izdanje *Spiegelungen-a*, koje izlazi koncem ove godine.⁵

Angela Ilić
prijevod: Ivica Košak

² Ilona Fried: „Out to Sea, Hungarians!“ [History, Myth, Memories: Fiume 1868–1945](#)

³ Ivan Jeličić: [Is there Space for Remembering Habsburg World War One in Rijeka? Considerations on the Monument to the Heroic Sailor in Sušak](#)

⁴ Renate Lunzer: [Die Remythologisierung der Mythen. Bemerkungen zur Nachhaltigkeit des „Unternehmens Fiume“](#)

⁵ Angela Ilić: [Vielfältige Erinnerungen an eine heterogene Stadt. Rijeka, Kulturhauptstadt Europas 2020](#), *Spiegelungen* 1.20, München 2020.